

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Ἐάν ἐπρόκειτο νὰ κατατάξῃ τις εἰς βαθμολογικὴν κλίμακα τὰ βιομηχανικῶς προκόπτοντα κράτη, ἀμφιβάλλω ἂν διὰ τὴν Πατρίδα ἡμῶν ἠδύνατο νὰ διατεθῇ ἢ μᾶλλον ἀσήμαντος θέσις εἰς τὴν ἐσχάτην τῆς κλίμακος ταύτης βαθμίδα. Βιομηχανικῶς καὶ τεχνικῶς εἴμεθα νήπιοι· οὐδεμίαν δὲ πρωτοτυπίαν παρουσιάζοντες εἰς τῆς χειροτεχνικῆς ἡμῶν ἐργασίας τὰ προϊόντα, δὲν παρουσιάζομεν ἐτι ἐπαρκῆς αἰσθημα καλαισθησίας εἰς τὰ εἶδη ἅτινα κατεργαζόμεθα. Τὸ φαινόμενον τῆς ἀτελοῦς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως δύναται πῶς νὰ ἐρμηνευθῇ. Χθὲς ἔτι οὐ μόνον εἰς βιομηχανίαν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποβλέψωμεν, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἕδαφος ἐλεύθερον. Ὅταν ἀπεκτήσαμεν κέντρον τι κανονικοῦ βίου εὐρέθημεν πρὸ διαφόρων περισπασμῶν, ὧν ἡ ἀποφυγὴ ἦτο ἀδύνατος, ἢ δὲ ἀντιμετώπισης δυσχερῆς. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους διηνήσαμεν τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ ἐθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, τερματισθὲν εἰς τὸ τέρμα τῆς πρώτης δυναστείας. Ἄνεμος τολμηροτέρας ἰδιωτικῆς ἐργασίας καὶ πρωτοβουλίας πνέει ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ ἐντεῦθεν. Καὶ δὲν ἀναγράφονται μὲν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἄξια· λόγου ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ τὸ ἄτομον κινεῖται ὅπως δῆποτε, σκέπτεται· εὐρύτερον, ἐμφανίζει· σημεῖα ἀδρότερας ἐργασίας, ἀγνώστου τέως. Ἐκτὸς ὀλίγων βυρσοδεφείων τῆς Σύρου, οὐδαμοῦ τοῦ Κράτους ἠδύνατο τότε νὰ ἀνεύρῃ τις καὶ στοιχεῖα κἂν ἐμβρυογενεοῦς βιομηχανίας. Αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἵδρυσιν ἐργοστασίων εἶχον ἀποτύχει. Πολὺ βραδύτερον ἀνευρίσκομεν τὸν ἦγον μικρῆς μηχανῆς ἀλευρομύλου μετὰ κόπου λειτουργούσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν, καὶ ὁ ἦχος ἐκεῖνος ὁ κανονικὸς ἀλλ' ἀσθενής, καὶ ὁ ἀραιὸς καπνὸς ὁ ἀπὸ προχείρου καπνοδόχης ἐξερχόμενος, εἶναι τὰ μόνα ὀρατὰ σημεῖα μικρῆς καὶ ἀναξίας λόγου βιομηχανίας, κατ' οὐδὲν σχέδιον χωρούσης, καὶ οὐδεμίαν εὐρύτεραν ἔννοιαν ἢ ἐργασίαν ἐνδεικνυούσης.

Ἄρα οὐδὲν πρόκειται νὰ δώσω εἰκόνα τινὰ τῆς βιομηχανικῆς κινήσεως, τῆς ἀρχῆς αὐτῆς καὶ τῆς βραδείας ἐπιδόσεως δὲν μνημονεύω τῶν ἔκτοτε ἀποπειρῶν πρὸς ἵδρυσιν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ τελευταία εἰκοσαετία, βιοτεχνικῶς ἐρευνωμένη, παρουσιάζει τι εὐοίωνον, ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως. Σήμερον, ἐκτὸς τῶν βυρσοδεφείων τῆς Σύρου, ἔχομεν βιομηχανικά τινα καταστήματα ἐν Πειραιεῖ, ἰδιαίτερος δὲ ἔχομεν ἐν Λαυρίῳ τὰ ἄριστα φερόνυμα «Μεταλλουργεῖα» ἅτινα θὰ ἐτίμων πάσαν οἰκονομικὴν βιομηχανικὴν πόλιν. Ἐν Σύρῳ ἡ βιομηχανία τῆς ὑάλου, καίτοι στενωῶς ἐπιτελουμένη,

προκόπτει οὐχ ἥττον. Κλωστήρια, ὑφαντήρια, πλεκτήρια, μικραὶ βιομηχανίαι ζαχαρωτῶν παράγονται ἐπ' ἀγαθῷ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις ἐγένετο ὁ πυρὴν οὐ μόνον πάσης ἐμπορικῆς ἰδέας, ἀλλὰ καὶ πρῶτον κέντρον δράσεως σκοπίμου βιομηχανίας. Πρὸ ὀλίγων χρόνων ἰδρύθη παρ' ἡμῖν βιομηχανία ἐριούχων, ἢ δὲ τῶν βαμβακίνων ὑφασμάτων τῶν χρησιμευόντων πρὸς ἐξωτερικὸν ρουχισμόν τῶν ἐργατῶν παράγεται καὶ ἐν Πειραιεῖ οὐχ ἥττον ἢ ἐν Σύρῳ. Ἐν Κερκίρῳ ἔχομεν ἐργοστάσια στεατοκηρίων, χειροκτίων, παιγνιοχάρτων. Ἡ βιομηχανία τοῦ σάπωνος ἀκμάζει εἰς ἰκανὰς πόλεις τοῦ Κράτους, ἐν Ἀθήναις δὲ ἔχομεν μικρὰ μηχανήματα παρασκευάζοντα εὐγενέστερον σάπωνα καὶ ἀρώματα. Πῶλον βιομηχανία ὑφίσταται εἰς τὸν τόπον· τῶν δὲ ταπήτων καὶ τῶν οὐλῶν ἢ λείων ὑφασμάτων ἡ χειροτεχνικὴ, κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίως καιροὺς, ἔσχε γενναιοτέραν τὴν ἐπίδοσιν. Τὰ πολυτίμα ξύλα, ὁ χαλκός, ὁ ὀρείχαλκος κατεργάζονται ἐπιτυχῶς ἐν τῷ τόπῳ. Χάρτης συνήθους χρήσεως παρασκευάζεται ἐν Φαλήρῳ, ἐν Πειραιεῖ δὲ ἴλοι· καὶ καρποβελόναι. Ἡ βιομηχανία τῶν πνευματωδῶν ποτῶν ἀκμάζει εἰς πολλὰς πόλεις τοῦ Κράτους· ἀλλ' ὅ,τι παράγεται ἰδίως, ἐκ μικρῶν ἀρξάμενον, ἀλλ' εἰς βάσιμον ἀκμὴν χωροῦν, εἶναι τὸ «κονιάκ», ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαγῷ τοῦ κράτους παρασκευαζόμενον γνησίως καὶ ἀνοθεύτως. Λόγω τῶν σπανίων τούτων ἰδιοτήτων ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι τὸ προϊόν τοῦτο τῆς ἀμπελοφυκίας καὶ ἀποσταλακτικῆς θὰ δημιουργήσῃ πηγὴν ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου πλοῦτου, κεκλημένην νὰ βαίῃ εἰς προϊούσαν πάντοτε αὐξήσιν. Πάντα ὅμως ταῦτα, καὶ ὅσα ἄλλα παραλείπω, ἀναβάλλων τὴν ἐρευναν εἰς μεταγενέστερον χρόνον, δὲν δύναται ν' ἀποτελέσωσι κεφάλαιον ἐπαρκοῦς βιομηχανίας εἰς τῷ ἔθρῳ ἐνθα τὰ προχειρότερα τῶν πραγμάτων τοῦ καθημερινοῦ βίου ἔρχονται ἐξῶθεν, ἀπὸ τῶν κοινοτάτων κομβίων ἄχρι τῶν δεμάτων τοῦ ὑποδήματος. Βιοῦμεν ὑπὸ δυσμενεῖς βιομηχανικοὺς ὄρους. Αἱ πρῶται ὕλαι, ὅταν δὲν σπανίζουσι, χρήζουσι μακρῆς προκαταρκτικῆς κατεργασίας ὅπως χρησιμοποιηθῶσι ὑπὸ τὸ ἀτμήλατον κίνητρον. Δὲν ἔχομεν ἐιδικότητος, ἰδίως ὅμως δὲν ἔχομεν κεφάλαια. Καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη εἶναι ἡ πέδη, ἡ δεσμεύουσα τὴν ἀπόφασιν καὶ τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἀτόμου.

Ἐχομεν λοιπὸν πλείστας βιομηχανικὰς ἀτελείας καὶ ἀνεπαρκείας. Ἐάν δὲ εὐρίσκη τις λόγους τινάς, ὅπως ἀπολογηθῇ αὐτῶν, μετὰ κόπου θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξεύρη πείθοντας ἰσχυρισμοὺς πρὸς δικαιολογίαν τῆς βραδείας παρ' ἡμῖν ἀναπτύξεως τοῦ καλαισθητοῦ αἰσθηματος, ἐρημοσομένου εἰς τὰ ἔργα τῆς βιοτεχνίας. Ἐάν, διὰ νὰ προαγάγῃ τις τοὺς κλάδους τῆς ἐργασίας του, ἔχη ἀνάγκην κεφαλαίων, διὰ νὰ ἀποτυπώσῃ ἰδίαν ἐθνικὴν σφραγίδα εἰς τὰ ἔργα του δὲν χρήζει μέσων ὑλικῶν. Τίς ξένος, λαμβάνων σήμερον τάπητα ἑλληνικὸν εἰς χεῖρας του δύναται ἀμέσως νὰ εἴπῃ, λόγῳ εἰρμοῦ καὶ ρυθμοῦ, «ὁ τάπης οὗτος εἶναι ἑλληνικός», ὡς θὰ ἔλεγε ψαῦτον καὶ βλέπων περσικὸν τάπητα, Γοβλέν, ἢ ἄλλον πεφημισμένον; Εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς

μικρὰς ἐγγωρίου παραγωγῆς ἐργαζόμεθα τυχαίως, ἄνευ σχεδίου, ἄνευ εἰδικότητος, ἢ πρωτοτυπίας. Καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μας αὐτὴ χωρεῖ ἄνευ γενικωτέρως τινός ἀρμονίας περὶ τὸν ὅλον συνδυασμὸν καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτοῦ. Εἰς οἴκους δωρικοῦ ἢ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ βλέπει τις παρεμβολὰς ὀθνεῖας ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ξένης ἐπιπλώσεως. Ἄς ἴδωμεν, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ μέγαρον τοῦ Διαδόχου. Ἡ ὅλη σύνθεσις δὲν εἶναι ἰωνικὴ· ρυθμοῦ ἰωνικοῦ ὁμως κίονες ἐγείρονται παρὰ τὴν εἴσοδον· καὶ ἐνῶ εἰς τὰ ἀνώτερα διαζώματα εἰκονίζονται ἀναγλύφως θεότητες ἑλληνικαί, ὑπερθεν φαίνονται μεσαιωνικαὶ πανοπλίαι!! Τί εὐκρινὲς καὶ γνήσιον, τί ἀρχιτεκτονικῶς ἐναρμόνιον καὶ ἄρτιον παρουσιάζει τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο; Παραπλήσια παραφωνία ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἕνα τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν κτιρίων. Γενικὸς καὶ ἐναρμόνιος ρυθμὸς, πλήρες ὁμοίομορφον σύνολον ἐμφανίζων, δὲν προσπίπτει ἀμέσως εἰς τὸν ὄφθαλμόν. Ἐὰν δὲ λάθωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τινὰ τῶν οἰκοδομημάτων τούτων θὰ παραμείνωσιν ὡς μνημεῖα τοῦ κρατοῦντος συγχρόνου πνεύματος, θὰ ἐκπλαγῶμεν ἐπὶ συγχύσει ἥτις, ἀπὸ τοῦδε τοῦλάχιστον, εὐκαταῖον εἶναι νὰ ἐξοβελίσθῃ.

Ἡ ἑλλειψίς ὄρου συγκρίσεως καὶ παραβολῆς τοῦ ἀτελεστεροῦ εἶδους πρὸς τὸ τελειότερον, φαίνεται μοι μειονέκτημα κωλύον τὴν βαθμιαίαν λέπτυνσιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ βιομηχανουργήματος. Φιλόπονος λεπτοουργός, τὴν εὐφυίαν του ἀκολουθῶν, αὐτὴν ἔχων ὡς μόνον ἐφόδιον, ἄνευ προτύπων, ἄνευ διδασκαλίας, ἄνευ πεφωτισμένης συμβουλῆς προβαίνει βαθμιαίως εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς τέχνης του. Ἄλλ' ἡ φιλοτιμία αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ κεντρισθῇ, οὐδ' ἡ φυσικῶς παρομαρτούσα κατὰ πάσαν ἀρχὴν ἀτέλεια νὰ θεραπευθῇ. Εἰς τὸ πενιχρὸν καὶ ἀπόκεντρον αὐτοῦ ἐργαστήριον οὐδεὶς δύναται νὰ προσέλθῃ, καὶ οὐδεὶς νὰ λάβῃ γνῶσιν τῆς ὑπομονητικῆς ἐργασίας του. Δημοσίᾳ αἴθουσα οὐδεμία ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ἐν ἣ, ὡς εἰς ἐκθεσιν διαρκῆ, νὰ ἐκθέτῃ ὁ ἐργάτης τὸ τεχνουργήμα αὐτοῦ. Ἐὰν εἴχομεν τοιαύτην τινὰ, προχείρως συσταθεῖσαν ἐκθεσιν ἐγγωρίων ἐργῶν, οἱ διάφοροι παρ' ἡμῖν βιομηχανοὶ καὶ τεχνουργοὶ θὰ ἐξέθετον ἐπὶ μικρὸν τὰ ἴδια ἔργα, θὰ ἤκουον τὰς παρατηρήσεις τῶν κριτῶν, θὰ παρέβαλλον τὰ ἔργα των πρὸς ἄλλα ὁμοτέχνων. θὰ ἐδιδάσκοντο λεληθῶτως, θὰ ἐφιλοτιμοῦντο ἀμοιβαίως. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον ἕκαστος εἶναι ἀυτοδημιουργητός· στερούμενος δὲ τῶν μέσων τῆς παραβολῆς στερεΐται τῶν μέσων τῆς ἀμίλλης, τῆς διδασκαλίας, τῆς σχετικῆς βελτιώσεως. Οὐδεμίαν γνῶμην ἢ κρίσιν πεφωτισμένην δύναται ν' ἀκούσῃ, ἐξ ἧς νὰ ὠφελθῇ. Οἱ ἰδόντες εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης παραπλήσια ἔργα, οἱ ἔχοντες καλαισθησίαν καὶ κριτικὴν δύναμιν δὲν θὰ ἔχωσι τὴν εὐκαιρίαν νὰ φωτίσωσι τὸν πτωχὸν ἐργάτην τὸν μὴ ἰδόντα οὐδὲν, ἐκτὸς τῶν στενῶν τοίχων τοῦ ἐργαστηρίου του, οὔτε ὁ ἐργάτης θὰ τύχῃ τῆς εὐκαιρίας ν' ἀκούσῃ αὐτούς. Τοῦτ' αὐτὸ ρητέον διὰ τοὺς παντοίους ἄλλους βιομηχανοὺς καὶ χειροτέχνους, τὸν χύτην, τὸν χαράκτην, τὸν τορνευτὴν, τὸν χρυσοκόον, τὸν ξυλογράφον, τὸν κατασκευαστὴν ξυλίνων καὶ με-

ταλλίνων πλαίσίων λεπτῶς ἐργασμένων, τὸν πλάστην ἐμυαγείων ὀπτῆς γῆς, τὸν χρυσοπλῆν σκευῶν καὶ εἰκόνων κλ. Ἐὰν οἱ ἐργάται οὗτοι ἐγεννήθησαν μὲ μικρὸν τι αἰσθημα καλαισθησίας δὲν θὰ κατορθώσωσι νὰ ἀναδείξωσιν αὐτό. Ἐνθάρρουνσιν δὲν θὰ ἀκούσωσι, οὔτε συμβουλήν ἢ κρίσιν τινά. Θὰ παραμείνωσι τεχνίται κοινοί. οὐδὲν βῆμα χωροῦντες ἐμπρός. Ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ παμπλήθεις καὶ ἀργαὶ αἰθουσαὶ τοῦ Ζαπτείου ἠδύναντο, εὐμενῶς παραχωρούμεναι, νὰ χρησιμεύωσι τινὲς ὡς διαρκῆς ἐκθεσὶς ἐγγωρίων βιομηχανημάτων καὶ τεχνουργημάτων. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ οὕτω παρασκευασθεῖσα μικρὰ διαρκῆς ἐκθεσις εἶναι ἀνεξόδως καὶ ἀκωλύτως προσιτὴ εἰς τὸν θέλοντα νὰ τὴν ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν μελετήσῃ. Ἐκεῖ θὰ ἐκαλοῦντο τότε νὰ ἐκθέτωσιν ἐπὶ βραχὺ τὰ ἔργα των οἱ βουλούμενοι τῶν τεχνουργῶν, ἄτινα, ἄλλως τε, θὰ ἐξέθετον πάντοτε, πρὶν τὰ πωλήσωσιν, εἰς τὰ ἄγνωστα καὶ ἀπροσπέλαστα ἐργαστήριά των. Τί θὰ συνέβαινε πιθανῶς; Ἡ ταυτόχροнос αὕτη ἐκθεσις ἀντικειμένων τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ τέχνης θ' ἀπέβαινε σχολεῖον διδασκαλίας καὶ τελειοποιήσεως, χωροῦσης βαθμιαίως διὰ τῆς ἀμέσου καὶ προχείρου συγκρίσεως ὁμοίων ἐκθεμάτων. Ὁ ὑποδεέστερος τεχνίτης θὰ ἔβλεπε πῶς ἐργάσθη ὁ κρείσσων ἑαυτοῦ, ποίαν σύνθεσιν ἐπενόησε, πῶς ἐξετέλεσεν αὐτήν, ποίας ἐτήρησεν ἀναλογίας καὶ ποίους ρυθμούς. Θὰ ἐμμορφοῦτο λεληθῶτως, ἄνευ μνησικακίας ἢ ζηλοτυπίας· ἀναλαμβάνων δὲ εἶτα τὸ ἐργαλεῖον θὰ ἐπειράτο φιλοτιμίως νὰ μιμηθῇ ὅ,τι καλὸν παρετήρησε, ἀναντιρρήτως δὲ τοιαύτη ἀπόπειρα θ' ἀπέβαινε ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς τέχνης του. Συμβαίνει ἐνίοτε νὰ βλέπω εἰς τὰς ὑαλίνας προθήκας τῶν καταστημάτων ἐγγωρία κομψοτεχνήματα. Φαίνονται τὰ ἔργα, ὁ ἐργάτης των ὁμως εἶναι ἀφανής. Ἐδῶ βλέπει τις λεπτεπίλεπτον τορνευτὸν ὀρειχαλκον, ἀλλαχοῦ ἐξαισιῶς ἐργασμένον πλαίσιον, ἀπώτερω ὕψωμα ἀνεπιλήπτως ὕφανθὲν, προσωτέρω κομψὸν τεχνουργήμα, πάντα δὲ ταῦτα Ἑλλήνων τεχνιτῶν ἐνταῦθα ἐργασθέντα. Διατί τὰ τῆδε κἀκείσε κατεσπαρμένα ἄξια λόγου ἔργα τῶν χρυσοκόων καὶ τορνευτῶν, τῶν λεπτοουργῶν καὶ προπλαστῶν, τῶν ὕφαντουργῶν καὶ ποικιλτῶν, τῶν τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς κομψῆς ἢ βαρείας βιομηχανίας ἐργαζομένων καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπιδιδόντων, δὲν δυνάμεθα νὰ τὰ συναγάγωμεν ὅλα ὁμοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ, νὰ τὰ κατατάξωμεν σκοπίμως καὶ οἰκείως, νὰ τὰ ἐπιδείξωμεν εἰς τὸ πλήθος, νὰ τὰ καταστήσωμεν εὐγενῆς καὶ ἄμεσον κτῆμα τῆς θεᾶς καὶ τῆς κρίσεως τοῦ κοινοῦ; Τοιαύτη τις ἐκθεσις διαρκῆς, ἀλλὰ πρόχειρος καὶ ἀθόρυβος, ὀφέποτε ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ, θ' ἀπέβαινε καὶ ἄλλως πῶς ἐπωφελῆς εἰς τὸν τόπον, τὴν βιομηχανίαν αὐτοῦ, τὴν ἀρχομένην καλλιτεχνίαν του. Ἐκεῖ, ἐκτὸς τῶν τεχνουργῶν, τῶν δι' ἄτμου ἢ ἄλλων συνήθων ὀργάνων ἐργαζομένων τὴν μέταξαν, τὸ ἔριον, τὸν βάμβακα, τὸ εὐγενὲς ξύλον, τὸν πηλόν, τὸ μέταλλον κλ. θὰ ἔσπεργε πιθανῶς καὶ ὁ ἰθαγενὴς καλλιτέχνης νὰ ἐκθέσῃ πρὸς θεᾶν καὶ ἀγορὰν τὸ ἴδιον ἔργον, ἀντὶ νὰ φυλάττῃ αὐτὸ εἰς τὸ σπουδαστήριόν του, ἢ

ἀκαταλλήλως νὰ ἐπιζητῆ μικρὰν θέσιν εἰς γωνίαν τινὰ καφενεῖου ἢ ἐμπορικοῦ καταστήματος. Ὁ ὕδρογράφος, ὁ θαλασσογράφος, ὁ γλύπτης, ὁ ἀγιογράφος καὶ ὁ ζωγράφος, πᾶς ἄλλος οἰοσδῆποτε καλλιτέχνης θὰ εὕρισκεν οὐ μόνον ἀξιοπρεπέστερον ἀλλὰ καὶ ὀρθότερον νὰ ἐκθέτῃ εἰς τοιαύτην ἐκθεσιν, ἐπὶ τινὰ χρόνον, τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ μελετητηρίου του ἐνθα οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ γνῶσιν, καὶ οὐδεὶς νὰ προσέλθῃ πρὸς θεῖαν καὶ κρίσιν. Οἱ ξένοι, οἱ πυκνῶς καὶ ἀθρόως ἀπὸ τινος χρόνου ἐπισκεπτόμενοι τὴν Πατρίδα μας, θὰ δύνανται εὐχερῶς καὶ ἀκόπως, ἐὰν ὑπάρχῃ τοιαύτη τις εὐκαιρία ἐκθέσεως διαρκοῦς, νὰ ἴδωσι τὴν μικρὰν κίνησιν τῆς ἐγχωρίου ἐργασίας, τὴν ἐπίδοσιν τῆς Τέχνης ἀπ' ἐτέρου εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὅπῃθεν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνέφικτον εἶτα λαμπρότητα. Τοιαῦται ἐπισκέψεις τῶν ξένων, εἰς τοιαύτην ἐκθεσιν, ἀδύνατον εἶναι νὰ μείνωσιν ἄνευ εὐαρέστου τινὸς ἀποτελέσματος. Ἐκτὸς τῆς ἀγαθῆς ἐντυπώσεως ὁ περιηγητὴς θὰ ἠγόραζεν ἐκεῖ προχείρως ἀθηναϊκὴν τινὰ ἀρχαίαν ἢ σύγχρονον ἀνάμνησιν, κομψοτέχνημά τι τοῦ Ἐρεχθείου καὶ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τὸν Παρθενῶνα, τὰ Προπύλαια, τοὺς Στύλους, τὸ Θησεῖον, τὸ σύνολον τῆς Ἀκροπόλεως, τὰ τῶν συγχρόνων Ἀθηνῶν διάφορα ἄλλα μνημεῖα. Καθ' ὅσον ὁ ξένος, ὁ ὀλίγας ὥρας πολλακίς μέλλων νὰ διατρίψῃ ἐνταῦθα, οὔτε τὴν γνῶσιν οὔτε τὸν χρόνον ἔχει νὰ τρέχῃ εἰς ἀναζήτησιν τοιούτων εὐκαιριῶν. Ἐὰν ὁμως ὑπάρχῃ τοιαύτη ἐκθεσις, καὶ ἡ εὐκαιρία καὶ ἡ γνῶσις εἶναι πρόχειρος. Ὁ περιηγητὴς ἐκ τῶν πρώτων θὰ ἐπισκεφθῆ τὴν διαρκῆ ταύτην ἐκθεσιν καὶ ἀγοράν. Θαυμάσας τὰ Μουσεῖα, θὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ Ζάππειον ἂν οὐχὶ ὅπως θαυμάσῃ, ὅπως κρίνῃ τὸλάχιστον μετὰ δικαιοσύνης, ἐκτιμήσῃ, προμηθευθῆ προσφιλές τι ἐνθύμιον ἀθηναϊκόν. Καὶ ἐνῶ τοιαύτη ἐκθεσις οὐδεμίαν δαπάνην θὰ ἀπαιτήσῃ, ὑπαρχουσῶν ἤδη τῶν αἰθουσῶν καὶ ὑφισταμένης τῆς ὑποδεεστεράς ὑπηρεσίας τοῦ Ζαππείου, θὰ ὑπηρετήσῃ, φρονῶ, τὸν τόπον, τὴν καλλιτεχνίαν αὐτοῦ καὶ τὴν βιοτεχνίαν του, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ἄλλην παραγωγὴν, τὴν μικρὰν βεβαίως καὶ ἀσήμαντον ἤδη, δυναμένην ὁμως σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῇ προνοίᾳ ν' ἀποθῆ σχετικῶς ἀξιωματικῶς.

Ἐνόμισα ὅτι δὲν θὰ ἐξετιθέμην εἰς εὐλογον κατὰ κρίσιν ἐάν, μετὰ μεγάλης καὶ δεδικοιολογημένης ἐρεκτικότητος, ἀπετύπου ἀπλῶς γνῶμην ἣν δὲν ὑπολαμβάνω ἀνεφάρμοστον, καὶ ἥτις, πραγματικοῦ ποιουμένη τυχόν, βεβαίως δὲν θὰ ζημιώσῃ. Ἀχρὶς οὗτο ἀποδειχθῆ ὅτι πλανῶμαι, δικαιόμαί ἴσως φρονῶν ὅτι τοιαύτη μικρὰ διαρκῆς ἐκθεσις ἐθνικῶν τεχνουργημάτων θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑπηρετήσῃ, ἔστω καὶ ἀσημάντως, τὴν ὑποσαζέουσαν ἐθνικὴν βιομηχανίαν τὴν τεχνικὴν πρωτοτυπίαν καὶ παραγωγὴν. Ὑποστηρίζοντες αὐτὴν ἐκθύμως καὶ δι' ὅλων τῶν θεμιτῶν καὶ σκοπίμων μέτρων, ὑπηρετοῦμεν τὸ Κράτος καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς. Δὲν γνωματεύω βεβαίως νὰ ὑποβάλωμεν ἀλόγως τοὺς πολλοὺς εἰς στερήσεις ἢ ὑπερόγκους δαπάνας ὅπως συντρέξωμεν ὀλίγους βιομηχάνους· λέγω μόνον ὅτι

δὲν πρέπει ν' ἀμελήσωμεν οὐδὲν μέτρον ἢ μέσον δυνάμενον νὰ φωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τῆς καταστάσεως, καὶ ὅπερ, ὡς ἀπόπειρα ἔστω, ἠδύνατο νὰ κριθῆ ὡς συντελοῦν εἰς τὴν παγίωσιν τῆς ἀσθενεστάτης καὶ ἀνεπαρεστάτης βιομηχανίας μας. Τὰ ἀφόρητα δεινὰ, ὧν μάρτυρες καὶ θύματα παριστάμεθα ἀπὸ πολλῶν ἤδη μηνῶν, καὶ τὴν νηπιότητα τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἔχουσιν ἐν μέρει αἰτίαν· ὅσον δὲ μικρὰ ἢ ἀσήμαντος ἐάν κριθῆ αὕτη, εἶναι ὁμως αἰτία κακοῦ, καὶ ὡς τοιαύτη δέον σωφρόνως καὶ ἐπισταμένως νὰ ἐρευνηθῆ. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς χαλαροῦσα τὰς αἰτίας τῆς ἐπιβεβλημένης φυγαδεύσεως τοῦ γνησίου χρήματος ἀπὸ τῆς χώρας, θὰ εἰσάγῃ τὸναντίον αὐτό, ἔστω καὶ ὀλίγον, καθόσον αἱ γείτονες τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχίαι, διὰ ποικίλους λόγους, θὰ προτιμῶσι ν' ἀπευθύνωνται εἰς Ἑλληνικὰς ἀγοράς, ἐὰν εὕρισκωσιν αὐτὰς ἱκανὰς λόγῳ ποσότητος, ποιότητος καὶ τιμῶν, νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς χρεῖας των. Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι εἰς τῶν λόγων· πόσοι ὁμως ἄλλοι, λανθάνοντες οἱ μὲν, ἐμφανεῖς οἱ ἕτεροι ὑπάρχουσι! Ὑπὸ τὸ εὐήχον σύνθημα τῆς «ἐμφυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας» κρύπτονται οὐσιωδέστατα συμφέροντα ἠθικὰ ἅμα καὶ ὕλικα. Καὶ ἐὰν ἀπολύτως δὲν πρόκειται νὰ βλάβῃ πᾶσα πρὸς ἐδραῖωσιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς ἀπόπειρα, καὶ πάλιν τότε πρέπει νὰ γείνη. Αἱ λελογισμέναι δοκιμαὶ ἀποβαίνουσιν ἐνίοτε οἱ πρόδρομοι τῶν βασιμῶν παραγωγικῶν ἔργων. Ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι τοιαύτη διαρκῆς μόνιμος ἐκθεσις ἐγχωρίων προϊόντων τέχνης οἰοσδῆποτε ζημιῶσι τὴν ἐθνικὴν παραγωγὴν, θὰ δικαιούμεθα ἴσως νὰ λέγωμεν ὅτι περιορᾶται καὶ ἐν τῶν μέσων, τῶν οὐδόλως δαπανηρῶν ἢ δυσχερῶν, τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας καὶ παραγωγῆς.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΣΤΕΦΑ¹

Ἦθη Ἐπαρχιακά.

Αἱ πατριωτικαὶ αὐταὶ ἐξάψεις τῷ ἤρχοντο σχεδὸν τακτικῶς ὅταν, ἐν τῷ Ἀναγνωστηρίῳ τῆς Λέσχης, διεξήρχετο τὰς ἐφημερίδας, ὅπως αὐτὴν τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν θὰ τον γνωρίσωμεν. Κάθηται ἐνώπιον τῆς μακρᾶς τραπέζης τῆς κατεχούσης ὀλόκληρον τὸν θάλαμον, μετὰ τὰς ἑδρας γύρω-γύρω καὶ ἐπ' αὐτῆς τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰ περιοδικὰ μετὰ τὰ ποικιλόχρωμα ἐξώφυλλα. Πλησιάζει ἡ μία μ.μ. καὶ τὸ ἀναγνωστήριον εἶνε σχεδὸν ἔρημον. Εἰς κύριος μόνον κάθηται πλησίον τοῦ Τοκαδέλου, ἀναγινώσκων τὸ τελευταῖον *Ντεμπά* — ὡς ὀνομάζουον μεταξὺ των οἱ θαμῶνες τὸ *Journal des Debats*, — καὶ ἔχων πρὸ αὐτοῦ ποτήριον μαστίχας μικρὸν-μικρὸν πρὸ τῆς ὑπερμεγέθους ἐφημερίδος, περιμένον περίλυπον νὰ το ἐνθυμηθῆ. Ὁ Τοκαδέλος